

UOT: 338.43, 338.434: 368.5

AQRAR SAHƏDƏ İNDEKSLİ SİĞORTA: DÜNYA TƏCRÜBƏSİNƏ VƏ AZƏRBAYCANDA TƏTBİQ İMKANLARINA BAXIŞ

Xaliq Əbülfəz oğlu Qafarlı

Aqrar Tədqiqatlar Mərkəzinin doktorantı

e-mail: kgafarli2018@ada.edu.az

Xülasə

Məqalədə aqrar sığortanın mahiyyətinə, işləmə mexanizmlərinə və dünyanın müxtəlif ölkələrində tətbiqinə baxılır. Kənd təsərrüfatında indeksli sığorta ilə bağlı məsələlərə xüsusi diqqət yetirilir, indeksli sığortanın xüsusiyyətləri və tətbiq istiqamətləri açıqlanılır. O cümlədən indeksli sığortanın tətbiqi təcrübələri təhlil olunur, Azərbaycanda indeksli aqrar sığortanın tətbiqi imkanları ilə bağlı dəyərləndirmələr aparılır.

***Açar sözlər:** aqrar sahə, sığorta, indeksli sığorta, indeksli sığortanın tətbiqi təcrübələri, risklər.*

Giriş

Aqrar sahədə istər əkinçilik, istərsə də heyvandarlıq istiqamətində olduqca çox risk faktorları var və bu faktorlar istehsalatın azalmasına, qiymətin kəskin dəyişməsinə və ölkələrin ərzaq təhlükəsizliyinə təsir edə bilər. Əkinçiliklə bağlı risklər əsasən göydən gəlir. Yağıntılardan miqdarının normadan aşağı olması dəmyə əkinçiliyində su çatışmazlığına, bu da öz növbəsində məhsuldarlığın düşməsinə səbəb olur. Bunun ifrat forması quraqlıqdır ki, bu, təbii fəlakət sayılır və məhsuldarlığa, o cümlədən məhsulların qiymətinə ciddi təsir edir. Digər tərəfdən, yağıntılardan həddindən artıq olması daşqınlara səbəb olur. Bu isə əkin sahələrinin tamamilə yuyulmasına, məhsuldarlığın çox aşağı olmasına gətirib çıxarır. Hazırda dünyada baş verən qlobal istiləşmə və iqlim dəyişikliyi göydən gələn bu tip risklərin həm sıxlığını, həm də yaratdığı zərəri artırır. Yağıntılardan əlavə olaraq temperatur da əkinçilikdə, xüsusilə bitkilərin vegetasiya dövründə böyük əhəmiyyət daşıyır. Bu dövrdə temperaturda baş verən ani dəyişiklik vegetasiya prosesini pozur, istehsalın azalmasına gətirib çıxarır.

Əkinlərə zərər verən sadəcə iqlim deyil. Həm də yoluxucu xəstəliklər və həşəratlar zərər verir. Bəzi həşəratlar bitkilərin kökünü, gövdəsini və ya meyvəsini yeməklə onlara zərər vurarkən, bəzi həşəratlar da bitkilərdə əmələ gələn xəstəliyin birindən digərinə yoluxmasına səbəb olur.

Heyvandarlıqda isə zərər əsasən heyvanların xəstələnərək ölməsindən qaynaqlanır. Bundan əlavə olaraq heyvanlar zəhərlənə bilər və ya yırtıcı heyvanların hücumuna məruz qala bilər. Həmçinin ölümcül zəhərə malik büvə, əqrəb kimi həşəratlar, o cümlədən xəstəlik yayan milçək və ağcaqanadlar da heyvanlar üçün təhdid yaratmaqdadır.

Qeyd olunan risklərin baş verməsi aqrar sığortanı risklərin idarəedilməsi aləti kimi yararlı mexanizm olaraq vacib edir. Aqrar sığorta Qərbi Avropada 18-ci əsrin ikinci yarısında yaranmış, 19-cu əsrin əvvəllərində ABŞ-a, daha sonralar isə bütün dünyaya yayılmışdır [14].

Aqrar sığorta yarandığı ilk dövrlərdə yalnız özəl sığorta şirkətləri tərəfindən fərdi yanaşma əsasında fermerlərə satılsa da, artıq bu mexanizmlər demək olar ki, bütün ölkələrdə dövlət siyasətində mühüm yer tutur. Aqrar sahədə risklərin idarəedilməsi, ötürülməsi, qarşısının alınması ilk növbədə hər bir ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təminatıdır. Aqrar sığortanın dövlət üçün önəminin digər hissəsi isə kənd əhalisinin rifahı ilə bağlıdır. Kənd əhalisinin rifahı, iqtisadi dayanıqlılığı bilavasitə kənd təsərrüfatı məhsullarının həcmindən və dəyərindən asılı olduğu üçün aqrar sığortaya dəstək olmaqla dövlət həm də kənd əhalisinin maddi təminatının stabilliyini qorumuş olur.

İndeksli sığortanın xüsusiyyətləri və tətbiqi istiqamətləri

21-ci əsrdə aqrar sığorta sahəsində risklərin və xərclərin çox olması yeni yanaşmalar, xərclərə qənaət, eyni zamanda innovativlik tələb edir. Əkinçilikdə, yuxarıda qeyd edildiyi kimi risklərin əksəriyyətinin göydən (yağıntı miqdarı, dolu, qar, həddən artıq isti, şaxta və s.) gəlməsi sığortaçılara imkan verir ki, zərəri bu göstəricilərə əsasən təyin etsinlər. Məsələn, dəmyə əkinçiliyi olan yerlərdə sığorta yağıntılarının miqdarına uyğun olaraq edilir. Yağıntılarının miqdarı vegetasiya dövründə müəyyən səviyyədən aşağı olarsa, miqdar göstəricisindən asılı olaraq sığorta ödənişi edilir. Və ya yağıntılarının miqdarı qeyd olunan yuxarı həddən çox olarsa, zərər müvafiq qaydada kompensasiya edilir. Şərti olaraq nəzərə alaq ki, ortalama 120 mm yağıntı olmalıdır, lakin 60 mm-dən aşağı düşərsə, məhsul ümumiyyətlə olmayacaq. Bu zaman sığortaçı sahəyə uyğun olaraq orta məhsuldarlığı təyin edərək o miqdarda ödəniş edir: əgər bir hektar taxıl sahəsindən normalda 25 sentner taxıl götürmək olarsa, yağıntı 60 mm-dən aşağı olduğu halda sığortaçı 25 sentnerdən gəlir itkisini sığortalıya kompensasiya edir. *Cədvəl 1*-də nisbi şəkildə kompensasiyanın necə ödənildiyinə nəzər yetirək:

Cədvəl 1. İndeksləşdirilmiş sığorta kompensasiyası sxeminə aid misal

Yağıntı miqdarı	Ödəniş nisbəti (%)	Təminat məbləği (manat)	Ödəniş (manat)
130	0%	100 000	-
120	0%	100 000	-
110	17%	100000	16 667
90	50%	100 000	50 000
70	83%	100000	83 333
60	100%	100 000	100 000
50	100%	100000	100 000

Mənbə: (6)

Cədvəldən göründüyü kimi, yağıntı miqdarı 120 mm-dən 120 mm ilə 60 mm arasındakı fərqin 17 faizi qədər aşağı düşdükdə kompensasiya da müvafiq olaraq təminatın 17 faizi həcmində hesablanır. Eyni zamanda yağıntının miqdarı məhsuldarlıq üçün mütləq minimuma, 60 mm-ə

çatdıqda isə ifrat quraqlıq sayılır və məhsuldarlıq 0 kimi nəzərə alınır, bununla da fermer təminata götürülən bütün məbləği sığortaçıdan alır.

İndeksləşdirilmiş sığortanın sığortaçı tərəfdən müsbət və qənaətcil tərəfləri mövcuddur. Birincisi, bu sığorta növündə anderraytinq xərcləri və digər administrativ xərclər əhəmiyyətli şəkildə aşağı düşür. Çünki bir bölgənin iqlimi eyni xüsusiyyətləri daşıyır, risklər və sığorta mükafatlarını hesablamaq baxımından daha az resursa ehtiyac olur. İkinci müsbət tərəf ondan ibarətdir ki, anderraytinqdə fərdi yanaşma yox, regional yanaşma tətbiq edilir ki, bu da həm sığorta məhsulunun yaradılma xərclərini azaldır, həm də maarifləndirməni asanlaşdırır. Sığortaçının lehinə olan üçüncü tərəf isə zərərlərin tənzimlənməsi prosesidir ki, bu zaman vahid düsturla yağıntı miqdarını bilməklə təzminatın miqdarı asanlıqla öyrəniləcək, zərərlərin tənzimlənmə xərclərinə qənaət ediləcəkdir.

Müsbət cəhətləri ilə yanaşı indeksləşdirilmiş sığortanın bir sıra çətinlikləri də mövcuddur. Buna misal kimi yağıntıların ölçülməsi üçün meteoroloji stansiyaların az olmasını göstərə bilərik. İdeal şərtlər altında 20 kilometr diapazonunda hidrometeoroloji stansiyaların olması indeksləşdirilmiş sığortanın ölçümlərinin və tənzimlənməsinin adekvatlığını artırır. Bu zaman zərərlər daha düzgün hesablanır, bazar daha səmərəli fəaliyyət göstərir. İkinci mənfi cəhət ondan ibarətdir ki, indeksləşdirilmiş sığorta bir risk üzrə təminata götürülür, bu zaman məhsullar digər risklərdən sığortalanmamış olur, digər aktual risklər kənarında qalır. Məhsuldarlığa təsir edən təbii hadisələr, zərərverici həşəratlar da ola bilər. İndeksləşdirilmiş aqrar sığortada bu nəzərə alınmamaqdadır [2].

İndeksləşdirilmiş aqrar sığortanın pilot layihə kimi tətbiq edildiyi ölkələr yağıntıdan asılı olaraq məhsul miqdarı dəyişən bölgələrdə olmuşdur ki, bunlar da quraqlıqdan və daşqınlardan əziyyət çəkmişlər. Böyük Səhradan Cənubda yerləşən Afrika (Sub-Saharan Africa) ölkələrini buna misal gətirmək olar. *Cədvəl 2*-də Sub-Sahara və digər Afrika ölkələrində təbii fəlakətlərin (quraqlıq, zəlzələ, ekstremal temperatur, daşqın, qasırğa və vulkan) başvermə sıxlığına, zərərin təsir etdiyi insanların sayına və zərər həcmünün miqdarına görə müvafiq nisbətlər barədə məlumatlar verilmişdir.

Cədvəl 2. Təbii fəlakətlər və onların təsirinin Sub-Sahara və digər Afrika ölkələrində nisbətləri

	Fəlakət növünə görə hadisə sıxlığı (%)		Fəlakətin təsir etdiyi insanlar (%)		Fəlakət növünə görə zərər məbləği (%)	
	Sub-Sahara ölkələri	Digər Afrika ölkələri	Sub-Sahara ölkələri	Digər Afrika ölkələri	Sub-Sahara ölkələri	Digər Afrika ölkələri
Quraqlıq	18.9%	13.4%	82.8%	76.3%	40.0%	6.0%
Zəlzələ	3.4%	10.7%	0.1%	3.6%	3.6%	79.4%
Ekstremal temperatur	0.6%	2.7%	0.3%	0.0%	0.5%	0.0%
Daşqın	59.0%	61.5%	12.9%	20.0%	27.5%	13.5%
Fırtına	16.7%	11.8%	3.7%	0.1%	28.3%	1.1%
Vulkan	1.4%	0.0%	0.1%	0.0%	0.1%	0.0%
Ümumi	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Mənbə: Beynəlxalq Valyuta Fondu

Cədvəldən göründüyü kimi, baş verən hadisələrin 59 faizi daşqınlardan irəli gələn təbii fəlakətlərdir. Buna baxmayaraq daşqınlardan əziyyət çəkən insanlar fəlakətlərdən əziyyət çəkən insanların cəmi 12.9 faizidir. Daşqınların vurduğu zərər isə fəlakətlərə görə yaranan zərərin 27.5 faizidir. Quraqlıq hadisələri isə daşqınlardan bir qədər fərqlidir. Quraqlıq hadisələri ümumi fəlakətlərin 18.9 faizini təşkil etsə də, bu hadisələrdən zərər çəkən insanlar ümumi fəlakətlərdən zərərçəkənlərin 82.8 faizi qədərdir. Bunun səbəblərindən biri əhalinin böyük hissəsinin əkinçiliklə məşğul olmasıdır. Digər bir səbəb isə təsərrüfatların əksəriyyətinin kiçik fərdi təsərrüfat (smallholder) olması ilə bağlıdır. Həmçinin quraqlığın vurduğu zərər təbii fəlakətlər nəticəsində dəyən ümumi zərər məbləğinin 40 faizlik əhəmiyyətli bir hissəsini təşkil edir.

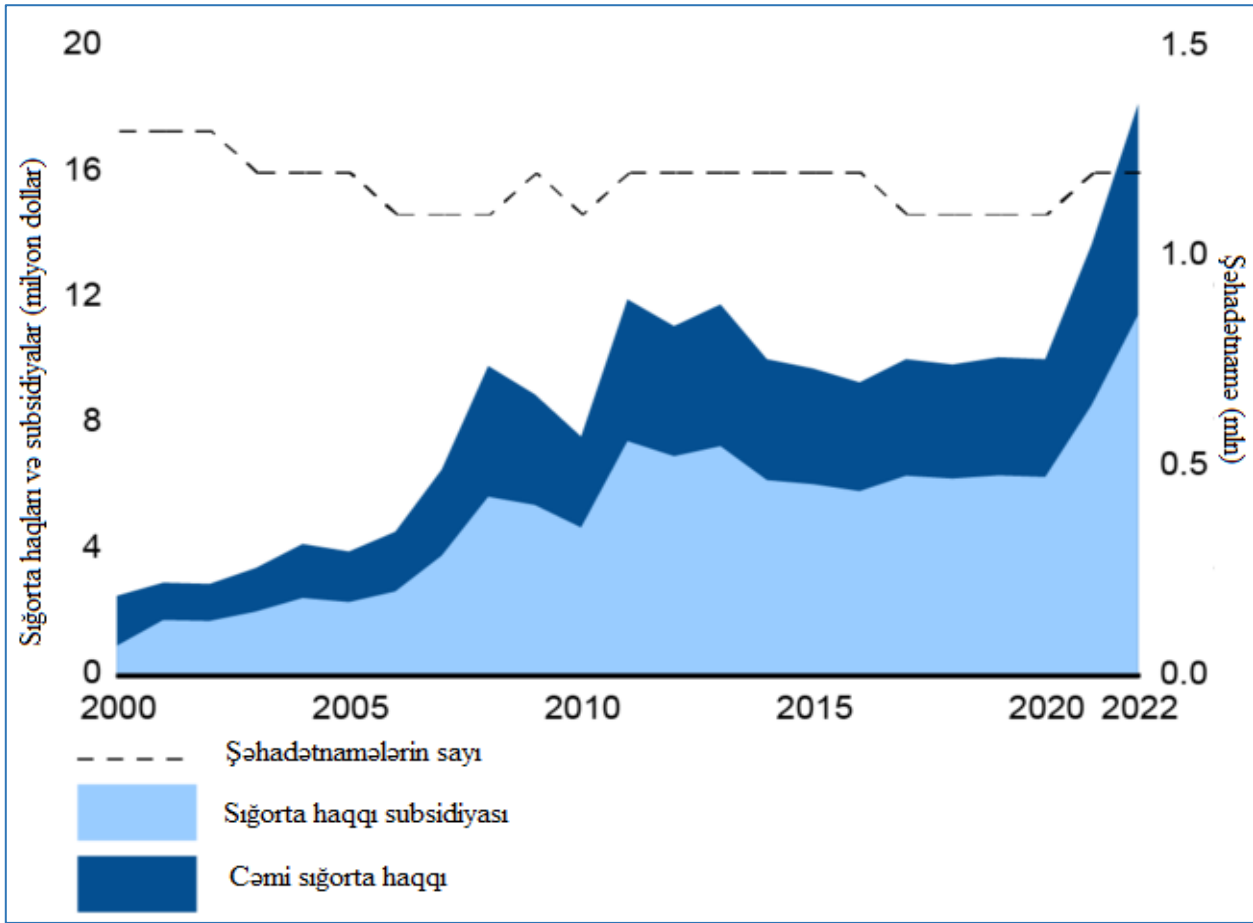
İndeksli sığortanın tətbiqi təcrübələri

İndeksləşdirilmiş aqrar sığorta sadə, ölçülməsi asan və xərclər cəhətdən olduqca effektiv növ olduğuna görə Amerika Birləşmiş Ştatlarının “USAID-2006” (United States Agency for International Development) proqramı çərçivəsində bir sıra Afrika ölkələrində indeksləşdirilmiş aqrar sığorta mexanizmləri tətbiq edilmiş və sığorta haqlarının ödənilməsi üçün qrantlar ayrılmışdır. Proqram çərçivəsində yağıntı miqdarı ilə indeksləşdirilmiş sığorta tətbiq olunmuşdur. Dominikan Respublikasında USAID proqramı çərçivəsində “Swiss-Re” kimi bir sıra qlobal təcrübəli sığorta şirkətləri tərəfindən indeksləşdirilmiş aqrar sığorta tətbiq edilərək maliyyələşdirilmişdir [8].

ABŞ-də aqrar sığorta, xüsusilə əkinlərin sığortası əhəmiyyətli dərəcədə dövlət dəstəyi ilə aparılır. Əkinçilikdə orta zərərlik dərəcəsi 150% ətrafında olur. Sığortaçıların zərərinə isə dövlət kompensasiya edir. ABŞ inkişaf etməkdə olan ölkələrə yardım proqramları çərçivəsində indeksləşdirilmiş sığorta tətbiq etsə də, öz ölkəsində bu sığorta mexanizmi mövcud deyil. Bunun səbəblərindən biri risk təminatı ilə bağlıdır. Belə ki, indeksləşdirilmiş sığorta növündə əkinlər yalnız bir riskə - yağıntı və ya temperatur riskinə görə sığortalanır. ABŞ-də isə fermerlər sığortanı sadəcə yağıntı və temperaturdan qaynaqlanan risklərə deyil, eyni zamanda yanğın, ildırım, gəmiricilərin vurduğu zərər və s. digər risklərə qarşı sığortalayırlar. Bundan əlavə, inkişaf etməkdə olan ölkələrdən fərqli olaraq ABŞ kimi inkişaf etmiş ölkələrdə əhalinin əksəriyyəti urbanizasiyalaşmış olduğu üçün kənd əhalisinin sayı daha azdır. Bu isə öz növbəsində təsərrüfatların sayının az, təsərrüfat başına düşən torpaq sahəsinin çox olmasına gətirib çıxarıb. Bunun başlıca səbəbi torpaqların açıq bazar prinsipi ilə alınıb-satılmasıdır. Bu halda təsərrüfatçı fiziki və hüquqi şəxslər daha çox risklərini sığortalaya bilirlər, buna maliyyə imkanları icazə verir.

Bununla yanaşı, kənd təsərrüfatı risklərinin böyük həcmli olması, zərərliyin yüksək olması, anderrayting və tənzimləmə xərclərinin baha və bir o qədər də çətin olması sığortaçıları bu sığorta növündən uzaq tutur. Belə olan halda ABŞ Kənd Təsərrüfatı Departamenti fermerlər üçün sığortanı əlçatan etmək, sığortaçıları üçün isə aqrar sığortanı cazibədar etmək üçün sığorta haqqının bir hissəsini subsidiya olaraq sığorta şirkətlərinə ödəyir, bununla da sığorta bazarını formalaşdırmış olur. Aşağıdakı qrafikdə ABŞ aqrar sığorta subsidiyalarının həcmi və sığorta bazarının dinamikası ilə tanış olmaq olar:

Qrafik. ABŞ-da aqrar sığorta və subsidiya

Mənbə: ABŞ-ın Kənd Təsərrüfatı Departamenti (USDA)

Qrafikdən görüldüyü kimi, ABŞ-də aqrar sığorta şəhadətnamələrinin sayında 21-ci əsrin əvvəlindən bu yana ciddi artım qeydə alınmamış, hətta nisbətən azalma müşahidə edilmişdir. Lakin buna baxmayaraq sığorta haqlarının o dövrdən bu yana bir neçə dəfə artdığı görünür. Bunun başlıca səbəbi inflyasiya və onun özü ilə gətirdiyi zərər tənzimləmə xərcləri və daha böyük itirilmiş qazanc məbləğləridir. GAO-nun (Government Accountability Office - ABŞ) məlumatına görə, 2022-ci ildə bağlanmış aqrar sığorta müqavilələri üzrə sığorta haqlarının 60%-i dövlət tərəfindən subsidiya yolu ilə maliyyələşdirilmişdir. ABŞ-da aqrar sığortanın risklərinin idarəedilməsi Kənd Təsərrüfatı Departamenti nəzdində Risklərin İdarə olunması Agentliyi (RMA) tərəfindən həyata keçirilir.

İsveçrədə ümumi torpaq sahəsinin dördüdə biri əkin üçün yararlı hesab olunur. Fermerlərin əksəriyyəti heyvandarlıqla məşğul olur. Bununla yanaşı, İsveçrədə irriqasiya sistemləri mövcud deyil. Burada yağıntıların bolluğu dəmyə əkinçiliyinə imkan verir ki, bu da öz növbəsində indeksləşdirilmiş sığorta üçün zəmin yaradır.

İsveçrə bank və sığorta sektorunda kifayət qədər məşhur ölkədir. Maliyyə alətlərinin çoxluğu burada aqrar sığortanın əlverişliliyinə də şərait yaradıb. Aqrar sığorta icbaridir və icbari 3 paket irəli sürülür. Bunlardan birincisi, hektar başına standart sığortadır və zərər məhsul yığımına görə hesablanır. Baza sığorta haqqı var və fermerlər bonus/malus sistemi əsasında dəyərləndirilərək sığorta əldə edə bilirlər. İlk dəfə sığortaya baş vuran fermerlər 0.8 bonus/malus əmsalı ilə sığorta əldə edirlər.

Zərər isə məhsulun yığımı ilə ölçülür. Təyin olunmuş aşağı həddən az yığım olduqda fermerin itkisi kompensasiya olunur. Daha çox kompensasiya istəyən fermerlər multirisk və ya əlavə risklərə qarşı sığorta məhsulları da ala bilərlər.

İkinci üsul indeksləşdirilmiş sığortadır ki, məqalənin əvvəlində qeyd olunduğu formada - yağıntının miqdarından asılı olaraq məhsuldarlıq dəyişir, az yağıntı olduqda və ya həddən artıq yağıntı olduqda fermerlərə kompensasiya verilir. İndeksləşdirilmiş sığortanın da sığorta haqqı hektara və məhsula görə standartdır. Zərər isə yağıntının miqdarına görə hesablanır. Bu sığorta “Swiss Hail Insurance” tərəfindən tətbiq olunmuşdur.

Üçüncü növ otlaqlar üçün nəzərdə tutulub və bu da indeksləşdirilmiş sığorta növüdür. Bu növdə qorunan məhsul yığımı deyil, otlaqların heyvandarlığa yetəcək qədər olmasıdır. Ona görə də yağıntı az olduqda fermerlər kompensasiya alırlar.

Avropanın digər ölkələrindən fərqli olaraq İsveçrədə aqrar sığortaya dövlət dəstəyi limitlənmişdir. İsveçrə hökuməti fermer təsərrüfatının və sığortaçıların azad bazar prinsipləri əsasında səmərəli fəaliyyət göstərdiyi qənaətinədir. 1967-ci ildə başlayan xərclərin azaldılması prosesində İsveçrə hökuməti aqrar sığortaya dəstəyini dayandırmışdır. 2005-ci ildən isə sığorta haqqının yalnız 2%-ni subsidiya etmişdir. Lakin 2009-cu ildə bu rəqəm cəmi 0.03% olmuşdur [5].

Avropa İttifaqında birləşmiş aqrar sığorta paketi mövcud olmasa da, İttifaqa daxil olan müxtəlif ölkələrdə özünəməxsus sığorta mexanizmləri mövcuddur. Məsələn, Almaniyada tək riskli dolu sığortası mövcuddur ki, bu da dolu nəticəsində bitkiçiliyə dəyən zərəri kompensasiya etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Macarıstanda və Polşada əkin sığortası qismən icbaridir. Macarıstanda 10 hektardan artıq əkin əkinlər aqrar sığorta almaq məcburiyyətindədirlər. Hollandiyada əkinçilik üzrə sığorta adətən multirisk sığortalardan ibarətdir. Azlıq təşkil etsə də, indeksləşdirilmiş sığorta növü də mövcuddur.

Şimal-qərbi Avropa ölkələrində daha çox heyvandarlıq üzrə sığorta növləri mövcuddur.

Bundan əlavə, Birləşmiş Krallıqda kənd təsərrüfatında qiymət riskinin sığortası da mövcuddur. Belə sığorta füçers üsulu ilə məhsulların yığım zamanı satılacağı qiyməti sığortalayır. Bu mexanizm ilk dəfə 1998-ci ildə tətbiq olunsada, sonra tədricən ortadan qalxmış, lakin 2018-ci ildən etibarən yenidən qüvvəyə minmişdir.

Marja riski də kənd təsərrüfatında aktual risklərdəndir. Məhsulun qiyməti füçers qiymətindən çox daha yüksək ola bilər, lakin istehsal faktorlarında yüksək inflyasiya nəticəsində fermer məhsulu satdıqda zərər edə bilər. Fransada “Matif” və Almaniyada “Eurex” füçers bazarlarında marja sığortası füçers formatında sığortalanır.

İspaniyada aqrar sığorta dövlət və özəl qarışıq olmaqla hovuz prinsipi ilə işləyir və qarşılıqlı risklərə qarşı təminat verir. Hovuzda bir neçə özəl sığorta şirkəti qoşulur, lakin mexanizmə nəzarəti hökumət edir. Administrasiya sığorta sisteminin inkişafına, idarəsinə, koordinasiyasına, təklif və tələbi tarazlığa gətirməyə məsuliyyət daşıyır. Sxemdə fermer assosiasiyalarının iştirakı mexanizmin inkişafına və səmərəliliyinin artırılmasına kömək edir.

Azərbaycanda indeksli aqrar sığortanın tətbiqi ilə bağlı daha əvvəl də araşdırmalar olmuşdur. Bunlardan biri, İ.H. Cəfərov, M.C. Hüseynov və E.A. Salahov tərəfindən mövzusunun geniş əhatələndiyi “Kənd təsərrüfatında indeksli sığortanın nəzəri aspektləri və Azərbaycanda tətbiqi perspektivləri” adlı məqalədə öz əksini tapır. Burada indeksli sığortanın ənənəvi sığortadan fərqli cəhətlərindən bəhs edilir. Eyni zamanda indeksli sığortanın səkkiz üstünlüyü göstərilir:

1. Əks seleksiyanın azaldılması;
2. Zərərlərin qiymətləndirilməsi xərclərinə qənaət;
3. Tərəflərin hadisəyə təsir qabiliyyətinin olmaması;
4. Anderrayting və sığorta şəhadətnaməsinin imzalanmasına çəkilən xərclərin aşağı düşməsi;
5. Kiçik fərdi təsərrüfatlar üçün əlçatan olması;
6. Bu sxemdə nəticələrin yox, səbəblərin sığortalanması;
7. Gəlirlər sığortalandığı üçün kreditlərin əlçatan olması;
8. Sığortanın investisiyanı stimullaşdırması [1].

Yuxarıda sadalanan üstünlükləri göstərilməklə yanaşı, MDB ölkələrindən Qazaxıstan Respublikasında indeksli sığortanın mövcud tətbiq mexanizmi haqqında ətraflı məlumat verilmiş, Azərbaycanda da bu sığortanın tətbiqinin vacibliyi vurğulanmışdır. Lakin Qazaxıstanda əkinəyararlı ərazilərin böyük hissəsinin dəmyə olması, Azərbaycanda isə əksinə, suvarma əkinçiliyinin mütləq üstünlüyə malik olması əkinçilikdə bu sığorta mexanizminin tətbiqini çətinləşdirən amillərdən biridir.

Azərbaycanda aqrar sığorta dövlət tərəfindən yeni tətbiq olunmağa başlasa da, daha əvvəllər özəl sığorta şirkətləri tərəfindən könüllü olaraq həyata keçirilmişdir. Aqrar sığortanın təşkilini Aqrar Sığorta Fondu və “Aqrar Sığorta Müştərək Sığorta Şirkəti” ASC həyata keçirir. Hovuz formatında olan bu sığorta şirkətinin iş prinsipinə, sığorta mexanizminə və idarəçiliyinə dövlət tərəfindən nəzarət olunur, qiymətlər dövlət tərəfindən tənzimlənir. Sığorta həm bitkiçilik, həm də heyvandarlıq üçün nəzərdə tutulub və könüllü prinsiplə həyata keçirilir. Bitkiçilik üzrə sığorta haqqı regiondan, məhsuldarlıqdan və məhsulun dəyərindən asılı olaraq dəyişir.

Azərbaycanda aqrar sığortaya dövlət tərəfindən dəstək var. Belə ki, hesablanmış sığorta haqqının 50%-i fermer tərəfindən, 50%-i isə dövlət tərəfindən qarşılır. Lakin sığorta üzrə maarifləndirmənin zəifliyi və fermerlərin bu sektora digər sığorta növlərindən qaynaqlanan inamsızlıq təcrübəsi aqrar sığortanın inkişafını zəiflədir.

İndeksləşdirilmiş aqrar sığortanın Azərbaycanda tətbiqi regional olaraq baxıldıqda mümkündür. Məqalənin əvvəlində qeyd edildiyi kimi, indeksləşdirilmiş sığorta yağıntı miqdarına əsasən məhsuldarlığın təyin edilməsi yanaşması ilə formalaşmışdır. Azərbaycanın aran zonalarında, eləcə də Naxçıvanda əkinçilik təsərrüfatı tam olaraq irriqasiyadan asılıdır. Bu halda yağıntı miqdarı əkinin məhsuldarlığına əhəmiyyətli təsir göstərmir. Ona görə də sadəcə sırf dəmyə əkinçiliyi olan bölgələrimizdə indeksləşdirilmiş sığortanı tətbiq etmək olar. Əlavə olaraq havanın temperaturuna indeksləşdirilmiş sığorta da mövcuddur ki, bunun üçün müəyyən geniş araşdırmaya ehtiyac var. Azərbaycanda əkinçiliyin əsas vegetasiya dövründə kəskin temperatur dəyişməsi ehtimalı azdır, buna görə də bu növ sığortaya marağın yüksək olma ehtimalı da aşağıdır.

Nəticə

Nəticədə bu qənaətə gəlmək olar ki, Azərbaycanda yağıntıların miqdarına görə indeksləşdirilmiş sığorta tətbiq oluna bilər, lakin bu, regional xarakter daşıya bilər. Dəmyə əkinçiliyinin azlığı bu sığorta növünün geniş yayılması imkanlarını məhdudlaşdırır. “Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı” ASC-nin məlumatlarına əsasən, ölkədə olan əkinəyararlı torpaqların 1,8 milyon hektarı tam və ya qismən suvarılmaya ehtiyac duyulan torpaqlardır. Bu isə o deməkdir ki, indeksli sığorta yağıntıya əsaslanaraq işləyə bilməyəcək.

Otlaqların indeksləşdirilmiş sığortası isə həmin sahələr dövlət və bələdiyyə mülkiyyəti olduğu üçün məqsədəuyğun deyil.

Ədəbiyyat

1. İ.H. Cəfərov, M.C. Hüseyinov, E.A. Salahov. “Kənd təsərrüfatında indeksli sığortanın nəzəri aspektləri və Azərbaycanda tətbiqi perspektivləri”. “Kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı” elmi-praktik jurnalı, № 2, 2021.
<https://agroecconomics.az/az/article/48/kend-teserrufatinda-indeksli-sigortanin-nezeri-asp/>
2. Barnett. (2004, February 19). AGRICULTURAL INDEX INSURANCE PRODUCTS: STRENGTHS AND LIMITATIONS. Agricultural Outlook Forum.
3. FAO/OECD Workshop on Building Resilience for Adaptation to Climate Change in the Agriculture Sector Meybeck A. Food and Agriculture Organization of the United Nations & Organisation for Economic Co-operation and Development (2012). Building resilience for adaptation to climate change in the agriculture sector: proceedings of a joint FAO.
4. How Agricultural Index Insurance Can Promote Risk Management and Resilience in Developing Countries.
<https://basis.ucdavis.edu/agricultural-index-insurance-economic-development>
5. Schweizer Hagel - SWISS AGRO INDEX. (n. d.).
<https://swissagroindex.hagel.ch/hailrisk>
6. Ellis E. (2017). Willingness to pay for index based crop insurance in Ghana. Asian Economic and Financial Review 700–721.
6. International Institute for Applied Systems Analysis (2018). Agricultural crop insurance in Switzerland, 2018, Switzerland.
7. Dick W. J. A. & Wang W. (n.d.). Government interventions in agricultural insurance. Agriculture and Agricultural Science Procedia 4–12.
<https://doi.org/10.1016/j.aaspro.2010.09.002>
8. USAID [From the American people]. (2014, February). Index Insurance: Building Agricultural Resilience to Climate Variability and Change. usaid.gov. Retrieved March 2, 2023, from https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00KJXQ.pdf
9. Mushai A. (2008). Innovations in agricultural insurance: implications for food security and development in poor countries of the south. Africanus 15-28.
10. Marshall B., Alain de J., Juan Q. (2010). Providing index-based insurance to smallholders: Recent progress and future promise. CEGA at University of California at Berkley
11. Smith V.H. & Glauber J.W. (2012). Agricultural insurance in developed countries: where have we been and where are we going? Applied Economic Perspectives and Policy, 363-390.
12. Burgaz Moreno F.J. & European Parliament. (2010). The Spanish agricultural insurance scheme national experiences and recommendations looking at the cap post 2013: note. European Parliament. Retrieved March 2 2023 from.
http://www.library.ep.ec/rep/10-PolicyDepartmentPublications/STCO/AGRI/pe438593_en.pdf.
13. Meuwissen M.P., M. Mey Y. de & Van Asseldonk M. (2018). Prospects for agricultural insurance in Europe. Agricultural Finance Review. Retrieved March 2 2023 from.
https://nls.ldls.org.uk/welcome.html?ark:/81055/vdc_100059139523.0x000064.
14. UNCTAD. (1994). Agricultural insurance in developing countries (Rev. 1).
15. <https://mst.gov.az/>

X.A. Gafarli

Ph.D. student of the Agricultural Research Center

**Index insurance in the agricultural field:
a view of world experience and implementation possibilities in Azerbaijan**

Abstract

The article examines the essence of agrarian insurance, its working mechanisms and its application in different countries of the world. Special attention is paid to issues related to index insurance in agriculture. The features and directions of application of indexed insurance are explained. The practices of applying indexed insurance are analyzed. Assessments are being made regarding the possibilities of applying indexed agricultural insurance in Azerbaijan.

Keywords: *agrarian field, insurance, risks, index insurance, index insurance application practices.*

X.A. Гафарли

Докторант Центра аграрных исследований

**Индексное страхование в сельскохозяйственной сфере:
взгляд на мировой опыт и возможности реализации в Азербайджане**

Резюме

В статье рассматривается сущность аграрного страхования, механизмы его работы и применение в разных странах мира. Особое внимание уделено вопросам, связанным с индексным страхованием в сельском хозяйстве. Объяснены особенности и направления применения индексированного страхования. Анализируется практика применения индексированного страхования. Проводятся оценки возможностей применения индексированного сельскохозяйственного страхования в Азербайджане.

Ключевые слова: *аграрная отрасль, страхование, риски, индексное страхование, практика применения индексного страхования.*